

ФОРМУВАННЯ ПОЧУТТЯ ГУМОРУ ЗАСОБАМИ СУЧАСНОЇ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ТВОРЧОСТІ ОЛЬГИ ПАВЛЕНКО)

Гумор і сміх – природний фундамент позитивних емоцій і створення кращих взаємин між людьми. Значення та роль гумору в життєдіяльності особистості вимагає нового їх осмислення у контексті загальнолюдських цінностей і національних традицій з метою комплексного вирішення проблеми інтелектуального, емоційного, морального та естетичного виховання. Особливої актуальності почуття гумору набуває для найбільш сенситивних періодів розвитку особистості, на шляху її становлення. Значною мірою воно сприятиме не тільки комплексному вихованню, духовному збагаченню, а й слугуватиме захистом від негараздів життя, які травмують вразливу дитячу психіку.

Вітчизняні педагоги (І.Зязюн, О.Савченко, М.Стельмахович, В.Сухомлинський) дотримуються думки, що розвинене почуття гумору допомагає вирішувати нелегкі життєві, в тому числі виховні ситуації. Так І.Д.Бех наголошує: “...Від перших кроків надзвичайно важливо, щоб жила дитина радісним серцем, мала втіху від прагнень, притаманних для її віку. Людина завжди прагне утримувати в свідомості уявлення, що наповнюють її радістю, і не зосереджувати увагу на болісних переживаннях ” [2, 8]. За виховний процес, наповнений оптимізмом виступав і відомий педагог-філософ Ж. Ж. Руссо, вчений піддавав гострій критиці “варварське виховання” він зауважував: “...Вік веселощів проходить серед плачу і покарань, погроз...Люди! Будьте людяні! Це ваш перший обов’язок. Любіть дитинство, будьте уважні до його ігор і забав, до його милого інстинкту! Хто з вас не жалів підчас про той вік, коли посмішка не сходить з вуст, коли душа насолоджується постійним миром...”[3, 224]. Ш. А. Амонашвілі був переконаний, що “...сміх не тільки спрямовує пізнавальний процес, а й сам є одним із засобів і результатів пізнання. Сміх – це яскрава форма вираження радісних переживань. Мені здається, що сміх незаслужено витіснений з уроків. Більшість педагогів замість того, щоб викликати сміх у дітей, переслідують його. Для мене ж він – важлива педагогічна проблема, і діти часто будуть сміятися на моїх уроках...”[1, 12].

Сміх знімає психологічні травми, полегшує людині її важке життя, заспокоює, лікує. Сміх у своїй сфері відновлює порушені в іншій сфері контакти між людьми, бо ті, хто сміється, є своєрідними “змовниками”, що бачать і розуміють дещо з того, чого не бачили до цього або чого не бачать інші. При цьому сміх є також засобом виживання, що є актуальним для

виховання навичок психогігієни, де він виступає механізмом психологічного захисту. Так, С. Меткалф зазначає: “Коли я вперше зрозумів, що гумор може стати засобом виживання, я досить довго відчував себе неадекватним сучасному життю, тому що бачив, з якою простотою деяким людям вдається дивитися на речі... Сам же я завжди підозріло ставився до тих, хто часто сміється і вміє приємно проводити час. Я вважав таких людей просто психічними. Мені здавалося, що якби вони були здатні зрозуміти, як боляче може вдарити життя, вони не хіхікали б так часто. Але є одна причина, через яку ми не сприймаємо гумор саме тоді, коли він нам найбільше потрібний, воліючи замість цього перетворюватися на щось твариноподібне... Ми виростили в суспільстві, в культурних традиціях якого заведено не сумніватися, що всі проблеми можна побороти – якщо, звичайно, проявити впевненість, якомога більше працювати і бути дуже серйозним ” [4, 14–15]. “Людина, що володіє почуттям гумору, в стресовій ситуації аж ніяк не відчуває себе спокійніше, просто вона більш гнучко підходить до її розв’язання. Навіть якщо в її житті нічого особливого не відбувається, уява і свіжість думки не дозволяє їй котитися по одній колії, оберігаючи себе тим самим від нудьги і депресії ” [4, 17].

Сучасні психологи схиляються до думки, що сміх – найдешевші ліки, найкращий засіб у стресовій ситуації. Уміння вдало пожартувати – ознака душевного здоров’я, а відсутність почуття гумору – ознака тупості, обмеженості. Саме тому в останні десятиліття в різних країнах світу психотерапевти, соціальні психологи та лікарі намагаються використовувати сміх із лікувальною метою.

Кожний народ володіє особливим почуттям гумору. Про схильність українців до гумору широко відомо в усьому світі, а про природу комічного в українському фольклорі та художній літературі йдеться у дослідженнях літературознавців.

Загалом, сюжети українських жартів не відрізняються від відомих в усьому світі, але, разом з тим, є й особливі теми, які не завжди зрозумілі народам інших національностей. Така тематика стосується традиційного побуту, подій та історичних явищ. Насамперед традиційна сміхова культура відрізняється від низки інших відсутністю руйнівної рефлексії, добродушністю, самоіронією, не саркастичністю. Для українського гумору характерна актуалізація життєстверджуючого початку і відчуття свободи, яку він дарує. Найпопулярнішим об’єктом для сміху в українців є сама людина, ми часто сміємося і з власних невдач та помилок, але цей сміх носить добродушно-іронічний характер. Об’єктом сміху стають соціальні, класові, національні стереотипи. Сміх для українця – джерело оптимістичного погляду на життя, наснага до праці і боротьби за кращу долю. Українець завжди намагався “вдарити лихом об землю”. У відомому творі Лесі Українки “*Contra spem spero*” є такі слова:

Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,

Жити хочу! Геть думи сумні!

“Українська душа не схильна до такої активно-рефлексивної настанови, як аскеза – послідовне тривале зречення будь-якої втіхи, насолоди життя. Нація, попри релігійну формацію душі, що йшла з Візантії, а також її трагічний історичний досвід, демонструє величезну життєлюбність і життєздатність з орієнтацією на сьогодні, а не на трансцендентну далечінь” [6, 29].

Спостереження доводять, що емоційна культура сучасних дітей на низькому рівні. Це пов'язано не тільки із умовами дитячого виховання, так званим “духовним геноцидом” сучасного суспільства, з рівнем культури найближчого оточення дітей – батьків та вчителів, а й з проблемами в сучасному літературному процесі.

Гумористичний жанр складає великий пласт української дитячої літератури – вірші, оповідання, казки Є.Гребінки, Б.Грінченка, Б.Лепкого, О.Маковея, В.Нестайка О.Олеся, О.Пчілки, Л. Українки, І.Франка, М.Черемшини.

Сучасна дитяча література надзвичайно багата оригінальними талантами, але, нажаль, далеко не всі вони відомі читачеві. Серед них і Ольга Павленко.

Ольга Петрівна народилася 21 липня 1949 року в с. Сілець Кам'яно-Бузького району Львівської області, де батьки-вчителі працювали після закінчення Уманського педагогічного технікуму.

Навчалася у Княже-Криницькій восьмирічній школі (Монастирищенський район, Черкаська область), потім у Монастирищенській середній школі. Закінчила Черкаський педагогічний інститут. Вчителювала спочатку на Львівщині, з 1974 року в загальноосвітній школі села Юрківка Уманського району Черкаської області. Нині вчитель української мови й літератури Бабанської загальноосвітньої школи на Уманщині.

Друкуватись почала в студентські роки.

Пише вірші, прозу, гуморески, сценарії, які публікуються в районній, обласній, всеукраїнській пресі.

1996 року на літературному конкурсі, оголошеному Світовою федерацією жінок України, в м.Торонто (Канада), дістала першу нагороду в номінації “Проза” за оповідання “Лист до онучки”.

1997 року стала переможницею конкурсу імені Володимира Кобилянського на кращий твір для дітей. Результатом перемого стало видання книги “Абетка-Ярмарок” (Київ: Видавничий центр Кухарука, 1998). Зовсім недавно авторка подарувала нам ще одну книгу “Мальви на причілку”. До збірки увійшли лірика, поезії для дітей, проза, гумор. Багато творів є своєрідним сценарієм, які можуть бути використані педагогами для організації різноманітних свят.

Серед перших дитячих книг завжди є абетка. Особливість абетки Ольги Павленко в тому, що у ній всі слова починаються на одну і ту саму літеру:

Вмій вгамуватися

Вчора Варвара варила вареники.

Вечеряти вкликала внука Валерика.

Весело взявся Валерик вмінати,

Вишні в варениках вихваляти.
Вісім вмолол – втомився.
Вмолол вісімнадцять – вдавився.
– Врятуйте! – волає. –
Води! Вмираю!
Валерика відливали.
Валерика врятували.
Він виправдовувався: “Вибачте, винен...”
Вперіщив Валерика Варварин віник.
Вчила Варвара вертлявого внука:
“Вмій вгамуватися вчасно, вреднюко!” [5, 96]

Слово автора виблискує іскринками українського гумору, настроює дітей на веселий лад, ненав’язливо повчає і орієнтує на моральні норми поведінки, наповнює душу жагою до життя, навчання, посильної праці. Дозволяє кожному ніби побачити збоку себе, свою поведінку і знаходити смішне в собі, ненав’язливо підказує, що найкращою реакцією на побачене є сміх:

Містер Кіт

Кіт визує живіт,
Лапкою вмивається –
Це на конкурс “Містер Кіт”
Котик прибирається.

Хвіст – трубою, вуса – сторч,
Очі – з поволокою...
Варто кицям глянуть хоч –
І – немає спокою!

З одягу – краватка. От!
“Мутликом” пов’язана.
У котів такий дрес-код –
Суддями наказано.

Ах! Малює, а не йде!
Шубка сяє іскрами!
Що цей кіт – **кото**модель, –
Неспростовна істина!..

Чи ж іще проб’ється хто
Крізь котячу “мафію”?! –
Скрізь у пресі, мов потоп,
Лише **кото**графії!..

Фанатіли киці: “Вау!”
 (“Може, то мій суджений?..”)
...Кіт автографи давав.

І – дрімав. Заслужено. [5. 72,]

Твори Ольги Петрівни – це подорож у світ слова, розкриття його первісного змісту і краси. Це актуалізація загальнолюдських цінностей, зіткнення сил добра і зла, любові й ненависті, зв'язок дитини й природи, переплетення фантастики з дійсністю, подорож у світ слова, розкриття його первісного змісту й вічної краси.. У літературних творах письменниці вжито чимало фразеологічних зворотів, прислів'їв, приказок як засобів гумору: “підпирає стелю головою”, “пече рака”, “белькоче”, “гепнувся”, “дуріє з жиру”. Її вірші свідчать про наявність в них справді потужних традицій, на яких базуються нова якість, нові твори:

Смачні загадки

Покидаючи город,
В казанок біжить народ:

Спершу – купка близнят,
Що росли собі в ряд.
За ними – опецьок-тато
Хвостом висмикує з грядки,
Струсивши з боків землячку,
Прибравши із лоба гичку.

За татом – і мама-птиця,
Що тільки в землі гніздиться.
За мамою – тлуста тітка
У ста двадцяти намітках.

Саішить сестриця з комори,
Що має косу надворі.
Потім сусід прикотився,
В кухлих пірнув, умився.

І в казанку киплячим
Усе пожовтогарячив.
А після нього примчало
Те, що в хліві кричало.

Із ним у парі – марушка
У ста золотих кожухах:
Коли вона роздягається,
Все слізьми заливається.

Навздогін ті шелестять,
Що їх сирих не їдять,
А зварених – викидають,
Бо зовсім смаку не мають.

Урешті – їдуча біда:
Лиш зуби та борода.

Довгенько вони купалися,
Пірнали – перекидалися, –
Поки до гуру сміло
Щось ускочило біле!..

Тепер хапай собі ложку
Тай уминай потрошку. [5, 77]

Творчий доробок О.Павленко на шкільну тематику вражає своїм розмаїттям, у ньому йдеться про речі питомі, суттєві, вартісні, конкретно пов'язані з реаліями життя, адже Ольга Петрівна, “...не просто вчителька. Вона – донька вчителів, дружина вчителя, сестра двох учительок, мати вчительки, теща вчителя ”[5, 8]. Можливо саме тому прості дитячі віршики авторки допомагають краще вивчати українську мову:

Вузлики на пам'ять
У прислівниках, як в лісі,
Часто крутяться *дефіси*:
По одному чи й по два!
В цьому віршику присутні
Загадкові та підступні
Дводефісні ВСІ слова.
Віршик вивчи – постарайся! –
І з помилками не знайся.

1

Темно. Друзі йдуть **пліч-о-пліч**
Всього-на-всього удвох.
Десь-не-десь щось затріпоче –
Хоч-не-хоч, а серце – тьох!
Де-не-де галузка трісне
Чи зітхне безсонний сич...
Як-не як, тривожно з лісом
Тет-а-тет (чи **віч-на-віч**)!
Будь-що-будь! – і ну тікати!
Тільки ноги загули!..
І відтоді хлопці з хати
Куди-не-куди рушати
Стали **коли-не-коли**...

2

Тут прислівники – рідня –
В кожного – **подвоєння**:
Зрання в нас **попідвіконню**,
Попідтинню, **навмання**

Вже чалапкає **спросоння**

Жовтодзьобе каченя...[5, 79]

У полі зору О. Павленко конкретні діти з властивим їм внутрішнім світом, складом думок. Вона добре знає їхню психологію і це допомагає письменниці в цікавій, захопливій формі (без нудного повчання) ознайомити малих читачів зі складними явищами суспільного життя, з поведінкою дорослих, яких так часто наслідують діти. У них авторка порушує важливі питання шкільного життя, правдиво відтворює психологію дітей, заглиблюється у власне стихію дитинства, внутрішній світ маленької людини, її моральні випробування, сприйняття дорослого світу. Поетеса володіє хистом проникати в глибини дитячого світу, тонко підмічати найхарактерніші риси прототипів своїх персонажів. У її поезіях про школярів немає нудного дидактизму, але зміст їх, цікавий, захопливий сюжет, дотепна форма викладу, пройнята гумором і щирим ліризмом,— все це навчає і виховує юних читачів. Читаючи поезію Ольги Петрівни, ми хвилюємось разом з її героями, які виступають у різних ситуаціях. У віршах О. Павленко про школу змальовано не тільки зразкових дітей, які гарно вчаться й поводяться, активних і наполегливих, здатних на добрі вчинки. Письменниця нещадно висміює ледарів, бешкетників, двійчників, байдужих, неохайних:

Особливо вартісним у набутку Ольги Павленко є розмаїтість вигадок, уміння дохідливо, з гумором говорити з дітьми про серйозне, прагнення відверто або шляхом метафоризації протистояти загальній тенденції до пригнічення особистості, нівелювання людського в людині. У своїх творах вона приділяє багато уваги розкриттю внутрішнього світу героїв, авторку цікавлять неординарні характери, емоції, настрої. Для прози Ольги Павленко притаманний ліризм, філософська наповненість творів, ретельне дослідження психологічних загадок. Герої приваблюють дитячою чистотою, відкритістю до сприйняття прекрасного, світлого, неординарним поглядом на світ. Героями творів письменниці виступають здебільшого незвичайні діти. Вони по-своєму сприймають реальність, часом загострено реагують на ситуації, що випробовують їхнє "Я".

Уважне вчительське око тонко помічає контрасти у нашому сьогоденні, з його конфліктами, протистояння, сутичку протилежних начал у житті. Творчий доробок авторки в гуморі і сатирі приваблює розмаїттям тематики, жанрів і засобів комізму, іронії, жарту, дотепу, пародіювання. Свої творчі пошуки вона намагається спрямувати не тільки на художнє осмислення проблем, що в той чи інший момент набувають актуальності у суспільстві (“Над хатою в нас пролітав чорногуз”, “У друзів - канікули”), не тільки на викриття вад, осуд негараздів, а й на ефективне застосування жартівливо-усмішливої, іронічної та сатиричної тональності, на розширення жанрових рамок гумору, який у Ольги Петрівни набуває оригінальних рис, часом полярних поглядів, думок, етичних принципів (“Урок екології”, “Твір до восьмого марта”, “Біг по колу”).

Розгляд жанрово-стильового арсеналу гумористично-сатиричної поезії О.Павленко показує, що в її набутку знаходимо художньо досконалі зразки гуморесок, байок, анекдотів, жартів, пародій, і навіть драми (“Жертви інновацій

(схоже на комедію, хоч насправді драма, котра має перспективу стати трагедією)”, які під пером митця ставали індивідуально-забарвленими, самобутніми художніми творами. Мова гумору і сатири Ольги Петрівни експресивна, жива, “справді українська”, митець активно застосовує народне просторіччя, термінологію і фразеологію тих, кого він зображує, тим самим домагаючись правдивого зображення сутності їх діянь.

Заглиблення у поетику творів, які складають гумористично-сатиричний доробок авторки, доводить, що в них переважають прямі зображально-виражальні засоби, хоч справжній сміх створюється тільки тоді, коли митець обирає ті теми, які знає достеменно і коли в основу гумористичного твору покладена дійсна комічна ситуація, коли йому вдається влучно дібрати форму розв'язання того чи іншого конфлікту чи проблеми. Ольга Павленко самобутньо реалізується у художньому оновленні сміху, опановуючи широке коло злободенних тем і проблем і насичуючи твори зображальною мальовничістю, художнім лаконізмом, іронічною парадоксальністю, пригодницькими колізіями, а його сьогоднішній доробок займає чільне місце у контексті розвитку сучасної дитячої гумористичної літератури.

Список використаних джерел

1. Амонашвили Ш. А. Здравствуйте, дети! – М.: Просвещение, 1983. – 207 с.
2. Бех І. Д. Емоції в процесі морального виховання молоді. //Початкова школа. 1996. - №10. –С.8-11.
3. Коменский Я. А., Лок Д., Руссо Ж-Ж., Песталоцци И.Г., Педагогическое наследие / Сост. В.М.Кларин, А.Н.Джуринский. – М.: Педагогика, 1988.- 416с.
4. Меткалф С., Фелибл Р. Юмор – путь у спеху. – Санкт-Петербург – Москва – Харьков – Минск: “Питер”, 1996. – 256 с.
5. Павленко О. Мальви на причілку: Поезія. Проза. Сатира. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю., 2007. – 578с.
6. Храмова В. До проблеми української ментальності. Замість передмови // Українська душа. – К.,1992. – С. 3-36.

Анотація

Стаття присвячена проблемі формування почуття гумору сучасних дітей засобами дитячої літератури. Автором проаналізовано та виявлено освітньо-виховне значення гумористично-сатиричної творчості Ольги Павленко.

Ключові слова: сміх, почуття гумору, дитяча література.

Summary

The article is devoted to the problem of development of sense of humour in modern children. The author defines humour-satire literature for children education-upbringing rison

Key words: upbringing, the sense of humour, literature of the children.